

Zaza Edebiyatında Tirêj Dergisinin Yeri

Murat VAROLⁱ

Öz: 1899 yılında Ahmed-i Xasi'nin Diyarbakır'da ve 1933 yılında Osman Efendi'nin Şam'da basılan Zazaca mevlitlerinden sonra, 1960'lı yıllara kadar herhangi bir Zazaca metne rastlanılmamaktadır. 1963 yılında Roja Neue gazetesinde yayımlanan iki Zazaca metinden sonra, bazı gazete ve dergilerde dönem dönem Zazaca yazılar yayımlanmıştır. Bu dönemlerde hem sayfa sayısı hem de içerik bakımından, Zazaca en fazla Tirêj isimli dergide kendisine yer bulmuştur. Tirêj dergisi 1979 ile 1981 yılları arasında dört sayısı çıkan bir kültür ve edebiyat dergisidir. Dergide; şiir, hikâye, masal, bilmece, atasözü, dilbilgisi gibi yazınsal türlerde Zazaca metinler yayımlanmıştır. Bu çalışmada, Tirêj dergisinde yayımlanan Zazaca metinler incelenecek ve bunlara dair bazı veriler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tirêj, Zazaca, dergi, edebiyat, kültür.

The Importance of Tirêj in the Zazaki Literature

Abstract: After the publications of Ahmed-i Xasi's mevlid in Diyarbakır in 1899, and Osman Efendi's mevlid in Damascus in 1933, no text of Zazaki is found until the 1960s. After the publication of two Zazaki texts in the newspaper of Roja Neue in 1963, some Zazaki articles and texts have been written in some newspapers and magazines from time to time. In these times, both on the account of page number and content, Zazaki mostly found a place for itself in the Tirêj magazine. Tirêj magazine is a cultural and literature magazine which was published between 1979 and 1981 in four issues. Writings and texts containing poems, stories, fairy tales, puzzles, proverbs and grammar have been published in the magazine. In this study, the Zazaki texts published in the magazine of Tirêj will be examined and some data will be revealed.

Keywords: Tirêj, Zazaki, magazines, literature, culture.

ⁱ Öğr. Gör., Bingöl Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, mvarol@bingol.edu.tr.

Giriş

Zazacanın uzun bir dönem yasaklı bir dil konumunda olması, hem dilin yazı ile olan bağıni çok ciddi bir şekilde olumsuz etkilemiş hem de dile dair araştırmaları uzun bir süre engellemiştir. Nitekim Zazacaya dair bilimsel çalışmaların külliyatını önemli bir oranda Batılı bilim adamları oluşturmuş olsa da, bu alanla ilgili Türkiye’de de istenilen düzeyde olmasa dahi bazı girişimler olmakta ve farklı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların özellikle son otuz yılda yoğunlaştığı görülmektedir. Günümüzde yazılı eser bakımından Zazaca neşriyatın sayısı artmaktadır; ayrıca hem bu eserler hem de geçmişten günümüze gelen Zazacanın yazılı serüveni, akademik bir bakış açısıyla günden güne incelenmektedir.

Zaza edebiyatı, bugün bütün dönemleri içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Eski edebiyat, halk edebiyatı ve modern edebiyat için kesin bir çizgi ve dönemlere ayrılmış bir hat bulunmamaktadır. Özellikle medrese eğitimi görmüş olan hocalar, Zaza edebiyatının klasik veya eski edebiyat denilen yönünü temsil etmektedirler. Daha çok anonim halk edebiyatı ürünlerinin derlendiği halk edebiyatı ise günümüzde de varlığını sürdürmekte ve geç dönemde yazı ile buluşmadan dolayı ürünlerini vermeye devam etmektedir. Günümüzde Zaza edebiyatı için üzerinde durulan husus ise modern edebiyattır. Bu alanda ise yeni türler ve teknikler denenmekte, dilin mevcut durumu daha işlevsel bir hale gelmektedir.

1. Zazacaya Ait İlk Metinler ve Bunların Önemi

Zazacanın yazılı olarak ilk kez kayda alınması 1857/58 yılına denk gelir. İranolog Peter I. Lerch’in Osmanlı-Rus Kırım harbinde tutuklu olan Bingöllü bir Zaza ile yaptığı kayıtları, henüz dilbilgisel analizine geçmeden 1858 yılında Rusça ve Almanca olarak yayımlar. 1906’da Batı İran dillerinin dokümantasyonu ve dilbilimsel analizi için görevlendirilen Oskar Mann Ortadoğu seyahatinde, Zazacanın özellikle Siverek ve Bingöl yörelerinden o zamana kadar en geniş derlemesini gerçekleştirmiştir¹

Zaza dilinin ilk telif eseri ise 1899 yılında Ahmed-i Xasi’nin yazmış olduğu mevlittir. Medrese eğitimi almış ve müftülük yapmış olan Xasi, aynı zamanda Osmanlının çokkültürlülüğünü ve çokdilliliğini yansıtan önemli bir şahsiyettir. Ahmed-i Xasi’den sonra Zazacanın ikinci telif eserini yazan Osman Efendi’dir. Osman Efendi’nin yazdığı mevlit, o hayatta iken yayımlanmaz; mevlit onun ölümünden sonra 1933 yılında Şam’da basılmıştır.² Bu iki önemli eserden sonra Zazaca yazını, 30 yıl gibi uzun bir suskunluk dönemi geçirmiştir. Cumhuriyetin

¹ Mesut KESKİN, “Zaza Dili”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, s.98.

² Zazaca mevlitler hakkında yapılmış bir araştırma için bakınız: Murat VAROL, “Zazalarda Mevlid ve Siyer Geleneği”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (4-6 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, ss. 625-652.

ilanından sonra Türkiye sınırları içerisinde Zazaca ve birçok dil yasaklı bir hale getirilmiş ve bu dillerin önüne kalın bir set çekilmiştir.

2. 1960 Sonrası Dönemde Gazete ve Dergilerde Yayımlanan Zazaca Metinler

Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar, Türkiye'de yayımlanmış hiçbir Zazaca metne rastlanmıyor. İlk defa İstanbul'da 1963'te yayımlanan ve tek sayısı çıkan Roja Newe adlı bir gazetede, 2 tane Zazaca yazı yayımlanmıştır.³ Roja Newe gazetesinde yayımlanmış olan bu iki Zazaca metinden birincisi gazetenin dördüncü sayfasında "Macera î Silêmonî Gince" başlığıyla yazılmış olan bir hikâye, ikincisi ise yine gazetenin dördüncü sayfasında yer alan, Bingöl yöresinin düğün şarkılarından biri olan "Xona Hecî" adlı şarkıdır.⁴ 1975 sonrası Ankara'da Riya Azadî (1975), ardından Roja Welat (1977) ve Devrimci Demokrat Gençlik (1978), dergi ve gazetelerinde bazı Zazaca metinler yayımlanmıştır. Bu metinler daha çok folklorik ve kısa haberlerdir.⁵ Çokdilli olarak yayımlanan bu dergi ve gazetelerde, Zazaca çok fazla yer almamaktadır.

3. Tirêj Dergisi ve Zazacanın Yeri

1960 sonrasında yayımlanan gazete ve dergilerde kendisine çok az yer bulan Zazaca, Tirêj dergisi ile hem kendisine ayrılan yeri genişletmiş hem de yazın hayatı içerisinde daha çok yer almaya başlamıştır. 1979 yılında yayın hayatına başlayan Tirêj, toplam dört sayı yayımlanmıştır. İlk üç sayısı İzmir'de, dördüncü sayısı ise 1980 askeri darbesinden dolayı İsviçre'de basılmıştır. Bu sayıdan sonra da dergi yayın hayatına son vermiştir. Sahibi Enver Yüzen, Mesul Müdür ise Ahmet Bozgil görünmektedir. İlk sayıdan dördüncü sayıya kadar düzenli bir şekilde Zazaca yazılara yer verilirken, bu yazıların tür olarak da zengin olduğu görülmektedir. Zira dergilerde hikâye, şiir, masal, sözlük, atasözü, bilmece, dilbilgisi gibi birbirinden farklı konulardan metinler bulunmaktadır.

İstanbul Kürt Enstitüsü Başkanı Sami Tan, bir gazeteye verdiği röportajda, Tirêj dergisinin Devrimci Demokrat Kültür Derneği (DDKD) çevresi tarafından çıkartıldığını söylemektedir.⁶ Bu görüşü o dönemin kültürel ve edebî faaliyetleri arasında yer almış isimlerden biri olan Arjen Ari de desteklemektedir. Ari, Tirêj dergisinin bir örgütün ekonomik desteği ile çıkarıldığını söylemektedir.⁷ Mehmed

³ Seyitxan KURIJ, "Zazalar, Zazaca Yazının Tarihçesi ve Vate Çalışma Grubu", İnatçı Bir Bahar: Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat (Der: Vecdi Erbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 140.

⁴ Nevzat ANUK, "Kürt Gazeteciliği ve Zazaca", II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (04-06 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, s. 694.

⁵ Seyitxan KURIJ, a.g.m., s. 140.

⁶ Kürt Dili ve Edebiyatı Artık Sahipsiz Değildir, <http://www.ozgurgelecek.net/component/content/article/296-kuert-dili-ve-edebiyat-artk-sahipsiz-deildir.html>, Erişim: 18.02.2015.

⁷ Kürt Edebiyatı İstanbul'da Tarihini Arıyor, <http://www.yuksekovaguncel.com/kultur-sanat/kurt-edebiyati-istanbulda-tarihini-ariyor-h12211.html>, Erişim: 18.02.2015.

Uzun ise, Tirêj dergisinin yayımlandığı yıllarda, sosyal ve politik karmaşadan dolayı çok dikkat çekmediğine değinmektedir.⁸

Tirêj dergisi her ne kadar Devrimci Demokrat Kültür Derneği tarafından finanse edilmiş olsa da, derginin siyasi bir yayın organı olarak bir işlev üstlenmediği görülmektedir. Zira DDKD'nin, siyasi açıklamaları, kararları, bu yöndeki tutumları herhangi bir şekilde yer almamaktadır; ancak dergide yer alan yazıların önemli bir kısmının sol argümanlara sahip, sosyalist bir bakış açısını yansıttığı görülmektedir. Yine dil ve kimlik konuları da en çok göz önünde bulundurulmuş temalar arasındadır. Dergi siyasi bir mecra olarak görülmemiş ve sloganında da olduğu gibi sadece kültür ve edebiyat konularına yer vermiştir. Derginin beş bin adet basılması dikkat çeken bir diğer husustur. Dergide herhangi bir şekilde Türkçe metinlere yer verilmemesi önem arz eden bir başka durumdur.

Berken Bereh yaptığı bir konuşmada, derginin aynı zamanda yeni bir nesil meydana getirme gibi bir misyonunun da olduğundan bahsetmekte; ancak bedbahtların buna izin vermediğine değinmektedir.⁹ Bunun nedeni ise, Tirêj dergisinin ilk üç sayısı yayımlandıktan sonra, 1980 askeri darbesinin meydana gelmesi ve dergi kadrosunun askeri darbeden sonra dağılması gösterilebilir. Öyle ki derginin dördüncü sayısına ait yazı dosyası hazırlanmasına rağmen, askeri darbeden dolayı Türkiye'de basılmaz ve bu sayı, İsveç'in Stockholm kentinde basılmıştır.

Tirêj dergisinde yayımlanan Zazaca yazılarda her ne kadar farklı isimler ve mahlaslar kullanılsa da bunların hemen hemen hepsi Malmisanij (Mehmet Tayfun) tarafından hazırlanmıştır. J. Espar, Zend dergisinin 1. sayısında kaleme aldığı yazısında; Pankisar Zerteng, M. Brindar, Dewij, Roşan Bariçek, Mehmet Piran, M. Piran, Mehmet Malmisanlı isimlerinin hepsinin Malmisanij'a ait olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Dergide yayımlanan Zazaca şiirler *Herakleitos*¹¹, halk edebiyatı ürünleri *Folklorê Ma Ra Çend Numûney*¹², sözlük kısımları ise *Zazaca-Türkçe Sözlük*¹³ ismi ile daha sonra genişletilerek Malmisanij tarafından yayımlanmıştır.

3.1. Tirêj 1. Sayıdaki Zazaca Metinler

Birinci sayıda bulunan editör yazısının Zazaca kısımda, dilin önemi ve bunun korunması, edebî metinlerin yazılması ve bunların artırılması gerektiği gibi hususlara değinilmektedir. Ayrıca folklorik öğelerin toplanmasının da önemi üzerinde durulmaktadır. Bu kısmın son bölümünde ise derginin okunması,

⁸ Mehmed Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*, İthaki Yayınları, İstanbul 2007, s.86.

⁹ Kürt Edebiyatı İstanbul'da Tarihini Arıyor, <http://www.yuksekovaguncel.com/kultur-sanat/kurt-edebiyati-istanbulda-tarihini-ariyor-h12211.html>, Erişim: 18.02.2015.

¹⁰ J. ESPAR, "Çend Nuştey û Kitabê Kirdkî", Zend, Yıl:1, Sayı:1, Sonbahar 1996.

¹¹ M. Malmisanij, *Herakleitos*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala 1988.

¹² M. Malmisanij, *Folklorê Ma Ra Çend Numûney*, Jîna Nû Yayınları, 1991.

¹³ M. Malmisanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük/Ferhengê Dimilki-Tirkî*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala 1987.

başkalarına ulaştırılması ve sonrasında ise yazılı metinlerin ortaya çıkartılması istenmektedir.

Sayının 36. sayfasında Nazım Hikmet'e ait bir şiir çevirisi bulunmaktadır. Şiir, *Ayê*¹⁴ (Onlar) başlığını taşımakta ve şiirin sonunda çeviren kişi olarak Malmisanij ismi yer almaktadır. Şiir, toplumsal bir mesaj vermekte ve mücadele ruhu ile ön planda olan insanlara bir atıf yapılmaktadır.

Birinci sayının 39. ile 42. sayfalarında yer alan *Estaneka Mêşna*¹⁵ (Koyun Masalı) isminde Sebahattin Ali'ye ait bir hikâyenin çevirisi yer almaktadır. Masalda koyun sürüsünün çoban ve çoban köpekleri arasındaki olaylar anlatılır. Hikâyeye göre koyunlar bir çobanın bünyesi altında ve ses çıkarmamaktadır. Çoban bazen bunları kesmekte ve yemektir, bazen de bunları bir çobana satmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan koyunlar, fırsatını buldukları bir günde çobana saldırarak, ondan kurtulurlar; ancak bu defa da köpekler başlarına musallat olur. Köpekler zamanla ormana hükmetmeye cüret ederler ve koyunları da önlerine katarak, ormandaki diğer hayvanlara karşı bir saldırı başlatırlar, ancak bunda başarılı olamazlar. Sonra da bu saldırıya katılan köpekler ve koyunlar diğer hayvanlar tarafından parçalanırlar. Masalın sonunda ise bu saldırıya katılmayan ihtiyar koyunlar ve yavru koyunlar bir mağarada saklanırken, ihtiyar koyunlar diğer koyunlara şunu der: “Gördüğünüz gibi demek ki bu dünyada hem çobansız hem de köpeksiz de yaşanabiliyormuş.”

M. Dewij ismi ile çevrilen bu masalın bir rastlantı olmadığı söylenebilir. Bu masal ile ulus-devlet paradigması ile halkın yaşamı ele alınmaktadır. Halkın, yapılan asimilasyon politikalarına ses etmemesi, bunlara herhangi bir itirazda bulunmaması eleştirilmekte; başkaldırarak aslında bunların sona erdirilebileceği mesajı verilmektedir. Bu bakış açısının ve metin seçiminin, tüm sayılarda benzer şekilde olduğu da söylenebilir. Zira folklorik metinler dışındaki yazımların neredeyse hepsi; mevcut düzene, ulus-devlet sistemine ve dil yasalarına karşı duran, yapılan işkence ve zulümlere sesini yükselten ve tüm bunların da sosyalist bir bakış açısı ile ele alındığı görülmektedir.

Derginin 43-45. sayfalarında *Şiretê Kali*¹⁶ (Dedenin Öğürtleri) isimli bir Zazaca masal yer almaktadır. Masalda padişah ile bir yaşlı adam arasında geçen diyalogdan sonra, vezirin yaptığı bir olay ve bu olayın sonunda meydana gelenler anlatılmaktadır. En sonda ise masalın Adıyaman'ın Gerger bölgesinden derlendiği söylenmekte; ancak herhangi bir isim yer almamaktadır.

Derginin 49. ve 51. sayfalarda ise *Zazaki Dır Vatey Verinan*¹⁷ (Zazaca Atasözleri) ismiyle 64 tane atasözü yer almaktadır. Alfabetik sıralamaya göre yer alan bu atasözlerini derleyen kişi olarak da Dewij ismi yer almaktadır. Birinci

¹⁴ Nazım HİKMET, “Ayê” (Zazacaya çeviren: Malmisanij), *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 36-37.

¹⁵ Sebahattin ALİ, “Estanika Mêşna” (Zazacaya çeviren: M.Dewij), *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 39-42.

¹⁶ *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 43-45.

¹⁷ Dewij, “Zazadi Dır Vatey Verinan”, *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 49-51.

sayının en sonunda ise *Kurdi-Tırki* ve *Zazaki (Dimili)-Tırki*¹⁸ başlığıyla küçük bir sözlük bölümü bulunmaktadır. Zazaca-Türkçe sözlük olan kısımda alfabetik sıralamaya göre A'dan Z'ye Zazaca kelimelerin Türkçe karşılığı verilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Tirêj dergisinin ilk sayısında, bir şiir çevirisi, bir hikâye çevirisi, bir masal, atasözleri ve sözlük olmak üzere beş farklı türden metin olduğunu görmekteyiz, bu metinlerin hepsi yaklaşık yirmi sayfadır. Metinlerin ikisi isimsiz iken, diğer üçünde ise Malmisanij, M. Dewij, Dewij isimleri kullanılmıştır; ancak sözlük kısımlarının tamamı isimsiz olsa bile Malmisanij tarafından hazırlandığı bilinmektedir.

3.2. Tirêj 2. Sayıdaki Zazaca Metinler

Tirêj dergisinin ikinci sayısından itibaren Zazaca daha çok yer almaktadır. Editör kısmının yine iki dilli olarak yer aldığını görmekteyiz. Editör yazısının Zazaca kısmında, derginin birinci sayısının önemli bir ölçüde ses getirdiği ve bundan duyulan memnuniyet anlatılmaktadır. Bu kısımda ayrıca bir itiraz da yükselmektedir. Yazar şöyle demektedir: “Kırdki zıwanê qıssey kerdışê keyan û qehwan nı yo. La nıyan reydi zıwanê nuştışi, zıwanê çande û pişeyi yo zi.”¹⁹ (Kırdki/Zazaki sadece konuşma dili ve kahve dili değildir; bununla beraber aynı zamanda yazı dili, kültür ve edebiyat dilidir. M.V.)

İkinci sayıda 10-12. sayfalarda Pankisar Zerteng ismi ile kaleme alınan *Zıwanê Qisse Kerdışi û Nuştışi*²⁰ (Konuşma ve yazı dili) başlıklı yazıda; yazı dili ile konuşma dili arasındaki münasebete değinilmekte, anadilli Zazaca olan herkesin Zazacayı konuştuğu ama yazamadığını; hatta okullarda, üniversitelerde okuyanların dahi Zazacayı yazamadığına değinilmektedir. Yazar ayrıca, herkesin artık dilinin farkına varmasını ve sadece konuşmakla yetinilmemesi gerektiğini ve artık yazmak için de harekete geçilmesini istemektedir.

Derginin ilerleyen sayfalarında Malmisanij imzasıyla iki şiir karışımıza çıkmaktadır. Şiirlerden birincisi *Etnik*²¹, ikincisi de *Kitabê Ramıtey*²² (Ekilmiş Kitaplar) ismini taşımaktadır. *Etnik* şiirinde, millet kavramı ön plana çıkmakta ve insanların artık kimliklerini saklamaması ve herkesin sesini yükseltmesi istenmektedir. *Kitabê Ramıtey* şiirinde ise değerli kitapların yazıldığı, bu kitapların okunması gerekirken adeta bir tohum gibi toprağa atıldığı ve saklandığı için sitem edilmektedir.

Malmisanij tarafından yazılan *Engıştê Kejê* (Kejê'nin Parmakları) adlı ilk Kırmancki öykü, M. Brindar mahlasıyla 1980 yılında Tirêj dergisinin ikinci sayısında

¹⁸ Tirêj, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 56-63.

¹⁹ Tirêj, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 3.

²⁰ Pankisar ZERTENG, “Zıwanê Qıssey Kerdışi û Nuştışi”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 10.

²¹ M. Malmisanij, “Etnik”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 27-28.

²² M. Malmisanij, “Kitabê Ramıtey”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 29-31.

yayımlanmıştır.²³ İkinci sayının 32-36. sayfalarında yer alan *Engıştê Kejê*²⁴ isimli hikâye, Zaza edebiyatındaki ilk hikâye olarak kabul edilmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Hikâyede bir köy öğretmeni ile öğrencisi arasındaki bir konuşma ve bu konuşmaya konu olan bir olaydan bahsedilmektedir. Öğretmen bir gün okulda Kejê'nin üç parmağının sarılı olduğunu fark eder ve bir türlü unutmaz. Hatta daha öncesinden bunu fark etmediği için hayıflanır, kendisine kızar. Bir gün fırsatını bulduğunda Kejê'ye parmaklarının neden kırık olduğunu sorar. Kejê de önce utansa ve kızarsa da başından geçenleri anlatır. Kejê, bir gün köye askerlerin geldiğini, bundan dolayı erkeklerin bir kısmının silahlandığını, bir kısmının ise askerlerin görmemesi için saklandığını söyler, babası da askere görünmemek için saklanır. Kejê'ye de askerleri gözetmesi için dama çıkması ve eğer askerler yaklaşırsa haber vermesi istenir. Kejê damda etrafı gözetirken askerlerin yaşlı bir adama yaptıklarına daha fazla dayanmaz ve merdivenden kayarak düşer, bu düşme esnasında da üç tane parmağı kırılır. Tüm acısına rağmen bağırıp, ağlamaya çekinir. Kejê acısını bastırır ve askerler köyden gittikten sonra da babası Kejê'nin eline bakar ve sonra da başka bir köye tedavi için götürür, orada parmakları yerine geçirilir ve sargıya alınır.

Hikâyenin sonunda yazar, hem okuyanlara hem de Kejê'ye mesaj vermek için; “Kejê senin parmaklarının kırılmasından asıl kim sorumludur, eğer elinden gelseydi kimden öcünü alırdın?” diye sorar. Kejê de; “Benim parmaklarımın sebebi onlardır.” diyerek askerleri kasteder. Yazar bu defa da bunun ötesinde başka bir suçlunun daha olduğunu Kejê'ye söyler ve o düşmanlar da kapitalizm ile sömürgeciliktir.

İkinci sayının son kısımlarında bir halk masalı olan *Xal û Warıza*²⁵ (Dayı ile Yeğen) yer almaktadır. Farûq ismi ile yer alan bu masal, Diyarbakır bölgesinden derlenmiştir. Masalda dayı ile yeğeni arasındaki bir un öğütme olayı ve sonrasında yaşananlar anlatılmaktadır. İkinci sayıda ayrıca Zazaca bilmeceler de yer almaktadır. *Çibenokê Zazaki*²⁶ (Zazaca Bilmeceler) isimli bu bölümde, derleyen kişi olarak Dewij ismi yer almakta ve toplam 46 bilmece bulunmaktadır, ayrıca her bilmecenin sonunda aynı zamanda cevabı da verilmektedir. Derginin en sonunda ise tıpkı birinci sayıda olduğu gibi *Zazaki (Dimili) – Tırki*²⁷ başlıklı bir küçük sözlük yer almaktadır.

Tirêj dergisinin ikinci sayısında 30'a yakın sayfada altı metin yer almaktadır. Bu sayıda gramer, şiir, hikâye, masal, bilmece ve sözlük metinleri bulunurken; isim olarak da Pankısar Zerteng, Malmisanij, M. Brindar, Faruq ve Dewij isimlerinin yer aldığını görmekteyiz.

²³ Roşan LEZGİN, “Kırmıncıca (Zazaca) Kürtçe'sinde Öykücülüğün Gelişimi”, *İnatçı Bir Bahar: Kürtçe ve Kürtçe Edebiyatı* (Der: Vecdi Erbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 493.

²⁴ M. Malmisanij, “Engıştê Kejê”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 32-36.

²⁵ Farûq, “Xal û Warıza”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 60-62.

²⁶ Dewij, “Çibenokê Zazaki”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 63-64.

²⁷ Tirêj, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 72-79.

3.3. Tirêj 3. Sayıdaki Zazaca Metinler

Derginin üçüncü sayısında gramer konularına daha geniş bir yer verilmektedir. Pankisar Zerteng ismi ile hazırlanan *Zazakiyê Ezirgani û Diyarbakır*²⁸ (Diyarbakır ve Erzincan Zazacası) başlıklı yazıda, bundan sonra bölgeler arasındaki dilbilgisi kurallarının ve bölgesel özelliklerin işleneceği söylenmektedir. Bu kısımda ilk olarak Erzincan ve Diyarbakır bölgelerinde konuşulan Zazaca arasında; kelime, cümle kurulumu, tekil/çoğul gibi gramer yapıları bakımından dokuz sayfalık bir metin yer almaktadır.

Derginin bu sayısında Malmisanij'a ait üç tane şiir yer almaktadır. Bunlar *Zerra Mı*²⁹ (Yüreğim), *Ewro û Meşti*³⁰ (Bugün ve Yarın), *Ma Bı Çıman Diy*³¹ (Gözümüzle Gördük) şiirleridir. *Zerra Mı* şiirinde, Kürtlerin yaşadığı bölgelere duyulan hasret ve özlem anlatılmaktadır. Şair, gönlünün dört parçaya ayrıldığını söylemektedir. Bu parçalar Piran ve Dersim, Süleymaniye ve Hewler, Mahabad ve Senendj ile Suriye'dir. *Ewro û Meşti* şiirinde ise bugünden yarına birçok şeyin değişeceği ve dönüşeceği söylenmektedir. *Ma Bı Çıman Diy* şiirinde de şair, gördüğü, şahit olduğu toplumsal olayları ve bunların yansımalarını ele almaktadır.

Roşan Bariçek ismi ile yer alan *1860 Dı Zazaki*³² (1860 Yılında Zazaca) isimli yazı, farklı bir içerik ile karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda yazar, 1860 yılında Robert Gordon Latham isimli bir dilbilimcinin yayımladığı bir kitapta, Zazaca bazı kelimelerin İngilizce karşılıklarının verildiğini ve kısa bir açıklamanın yer aldığını söylemektedir. Ayrıca yazının sonunda da bahsedilen yazının orijinal metni de iki sayfa şeklinde verilmektedir.

Derginin 48. sayfasında Gelic adıyla kısa bir şiir yer almakta ve şiir *Ver Gırotış*³³ (Önünü almak) adını taşımaktadır. Şiirden hemen sonra *Çibenokê Zazaki*³⁴ adı verilen bilmeceler bölümü bu sayıda da yer almaktadır. Dewij adı ile hazırlanan bu kısımda, 47 bilmece ve bunların cevapları yer almaktadır. Ayrıca yazının en sonunda bu bilmecelerin hangi bölgelerden derlendiğine dair bilgi de verilmektedir. Zaza halk edebiyatında çokça bilinen ve meşhur bir masal olan *Pıra Hewt Sera*³⁵ (Yedi Başlı Yaşlı Kadın) masalı, Dewij tarafından Diyarbakır bölgesinden derlenmiştir. Diğer iki sayıda olduğu gibi bu sayıda da en sonda *Zazaki-Tırki*³⁶ başlığıyla küçük bir sözlük yer almaktadır.

Tirêj dergisinin üçüncü sayısında bir dilbilgisi, dört şiir, bir araştırma/inceleme, bir masal, bilmeceler ve sözlük olmak üzere toplam dokuz

²⁸ Pankisar ZERTENG, "Zazakiyê Ezirgani û Diyarbakır", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 7-15.

²⁹ M. Malmisanij, "Zerra Mı", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 22-23.

³⁰ M. Malmisanij, "Ewro û Meşti", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 24-25.

³¹ M. Malmisanij, "Ma Bı Çıman Diy", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 26-28.

³² Roşan BARIÇEK "1860 dı Zazaki", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 38-42.

³³ Gelic, "Ver Gırotış", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 48.

³⁴ Dewij, "Çibenokê Zazaki", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 26-28.

³⁵ Dewij, "Pıra Hewt Sera", *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 52-57.

³⁶ Tirêj, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 66-81.

metin yer almaktadır. Bu yazılarda Pankisar Zerteng, Malmisanij, Roşan Bariçek, Gelic, Dewij isimlerinin kullanıldığını görmekteyiz.

3.4. Tirêj 4. Sayıdaki Zazaca Metinler

Derginin dördüncü sayısında giriş kısmındaki editör yazısından sonra 50. sayfaya kadar herhangi bir Zazaca metne rastlanılmamaktadır. İlk olarak Jı Seyid Qazî ismi ile yayımlanan *Dersim*³⁷ ve Huseyin Ferhad'a ait *Vile Kurdan*³⁸ (Kürt Çiçekleri) şiirleri karşımıza çıkmaktadır. Her iki şiir de kısa olup, birincisinde Dersim hadisesi ve yaşananlar anlatılmaktadır. İkinci şiir ise bir çeviri olup, Malmisanij tarafından Türkçe'den çevrilmiştir. İkinci sayı ile başlayan dilbilgisi konuları bu sayıda da yer almaktadır. Bu sayıda ise *Zazaki Dır Pronav (Zamir)*³⁹ konusu ele alınmaktadır, yazar ise M. Brindar olarak görünmektedir. Metinde Zazaca zamirlerin birinci ve ikinci halleri, bunların tekil ve çoğul durumları ile cümle içindeki kullanımları açıklanmaktadır.

Bu dilbilgisi bölümünden hemen sonraki sayfalarda ise Malmisanij'a ait üç şiir yer almaktadır. Bu şiirler, *Ma Çı Waşt*⁴⁰ (Ne İstedik), *Errik!*⁴¹ ve *Deza*⁴² (Amcaoğlu) isimlerini taşımaktadır. *Ma Çı Waşt* şiirinde toplumsal olaylar üzerinde durulurken; hak, eşitlik, özgürlük kavramları ön plana çıkmaktadır. *Errik* şiiri, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ile dönemin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in bir gazeteye verdikleri demeçte, "Türkiye'de işkence yoktur" sözleri üzerine yazılmıştır. Şair şiirde, bu bakış açısını sert bir şekilde eleştirmekte, bu sözleri alaya almakta ve işkencede ölen bazı insanları örnek göstermektedir. *Deza* şiirinde ise yine toplumsal olaylar, birlik ve beraberlik içinde hareket etme gibi konular ön plana çıkmaktadır.

İlk sayıda yer alan atasözleri, *Zazaki Dır Vatey Verinan*⁴³ adıyla, bu sayıda da yer almaktadır. Bu sayıda da 83 tane atasözü bulunmaktadır, bu atasözlerini derleyen kişi olarak da Dewij ismi geçmektedir. Ayrıca diğer üç sayıda olduğu gibi bu sayıda da en sonra *Zazaki u Tirki*⁴⁴ adıyla bir sözlük kısmı yer almaktadır.

Derginin son sayısı olan dördüncü sayıda, beş şiir, bir dilbilgisi, atasözleri ve sözlük bölümleri yer almaktadır. Bu metinlerde M. Brindar, Malmisanij, Dewij isimleri kullanılmıştır.

Sonuç

Zazacaya dair ilk dilbilimsel çalışmalar ve ilk eserler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren verilmeye başlamıştır. 1960'lı yıllardan sonra Zazaca, az da

³⁷ Seyid QAZÎ, "Dersim" *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 50.

³⁸ Huseyin FERHAD, "Vile Kurdan", *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 51.

³⁹ M. Brindar, "Zazaki dır Pronav", *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 54-58.

⁴⁰ M. Malmisanij, "Ma Çı Waşt", *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 59-60.

⁴¹ M. Malmisanij, "Errik", *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 61-63.

⁴² M. Malmisanij, "Deza", *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 64-65.

⁴³ Dewij, "Zazaki dır Vatey Verinan", *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 68-71.

⁴⁴ *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 88-109.

olsa kültür, edebiyat dergilerinde kendisine yer bulmuştur. 1979-1981 yılları arasında yayımlanan *Tirêj* dergisi, Zazacaya yer verdiği metinler ve içerik ile önemli bir yere sahiptir. *Tirêj* dergisinde yayımlanan şiir, hikâye, masal, atasözü, gramer, bilmece ve sözlük gibi geniş bir yelpazeye sahip olan bu metinler, Zazacanın gelişmesine katkı sağlamıştır. *Tirêj* dergisinden sonra, bazı çokdilli dergilerde Zazaca metinler yayımlanmaya devam etmiştir.

Kaynakça

- Ali, Sebahattin, “Estanika Mêşna” (Zazacaya çeviren: M.Dewij), *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 39-42.
- Anuk, Nevzat, “Kürt Gazeteciliği ve Zazaca”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (04-06 Mayıs 2012)*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, ss. 688-711.
- Bariçek, Roşan “1860 dı Zazaki”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 38-42
- Dewij, “Çıbenokê Zazaki”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 63-64.
- Dewij, “Çıbenokê Zazaki”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 26-28.
- Dewij, “Pira Hewt Sera”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 52-57.
- Dewij, “Zazadi Dir Vatey Verinan”, *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 49-51.
- Dewij, “Zazaki dir Vatey Verinan”, *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 68-71.
- Farûq, “Xal û Warıza”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 60-62.
- Ferhad, Huseyin, “Vile Kurdan” (Zazacaya çeviren: Malmisanij), *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 51.
- Gelic, “Ver Girotiş”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 48.
- Hikmet, Nazım, “Ayê” (Zazacaya çeviren: Malmisanij), *Tirêj*, 1.Sayı, İzmir 1979, s. 36-37.
- J. Eşpar, “Çend Nuştey û Kitabê Kirdkî”, *Zend*, Yıl:1, Sayı:1, Sonbahar 1996.
- Kurij, Seyitxan, “Zazalar, Zazaca Yazının Tarihiçesi ve Vate Çalışma Grubu”, *İnatçı Bir Bahar: Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat* (Der: Vecdi Erbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 135-154.
- Lezgin, Roşan, “Kırmancca (Zazaca) Kürtçe’sinde Öykücülüğün Gelişimi”, *İnatçı Bir Bahar: Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat* (Der: Vecdi Erbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 491-496
- M.Brindar, “Zazaki dir Pronav”, *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 54-58
- Malmisanij, “Deza”, *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 64-65
- Malmisanij, “Engıştê Kejê”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 32-36
- Malmisanij, “Errik”, *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 61-63
- Malmisanij, “Etnik”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 27-28
- Malmisanij, “Ewro û Meştî”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 24-25
- Malmisanij, “Kıtabê Ramıtey”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 29-31
- Malmisanij, “Ma Bı Çıman Diy”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 26-28.
- Malmisanij, “Ma Çı Waşt”, *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 59-60
- Malmisanij, “Zerra Mı”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 22-23

- Malmisanij, *Folklorê Ma Ra Çend Numûney*. Jina Nû Yayınları, 1991.
- Malmisanij, *Herakleîtos*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala 1988.
- Malmisanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük/Ferhengê Dimilki-Tırki*, Jina Nû Yayınları, Uppsala 1987.
- Seyid Qazi, “Dersim” *Tirêj*, 4.Sayı, Stockholm 1981, s. 50.
- Uzun, Mehmed, *Kürt Edebiyatına Giriş*, İthaki Yayınları, İstanbul 2007.
- Varol, Murat, “Zazalarda Mevlid ve Siyer Geleneği”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (4-6 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2012, ss. 625-652
- Zerteng, Pankisar, “Zazakiyê Ezirgani û Diyarbekir”, *Tirêj*, 3.Sayı, İzmir 1980, s. 7-15.
- Zerteng, Pankisar, “Zıwanê Qısse Kerdişi û Nuştişi”, *Tirêj*, 2.Sayı, İzmir 1980, s. 10
- İnternet Kaynakları**
- Kürt Dili ve Edebiyatı Artık Sahipsiz Değildir, <http://www.ozgurgelecek.net/component/content/article/296-kuert-dili-ve-edebiyat-artk-sahipsiz-deildir.html>, Erişim: 18.02.2015.
- Kürt Edebiyatı İstanbul’da Tarihini Arıyor, <http://www.yuksekovaguncel.com/kultur-sanat/kurt-edebiyati-istanbulda-tarihini-ariyor-h12211.html>, Erişim: 18.02.2015.